

DLA doktori értekezés tézisei

Szabó Dániel

A prímcimbalmozás Erdélyben

Témavezető: Pávai István, PhD

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti

tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2022

I. A kutatás előzményei

A cimbalom az 1874-es Schunda-féle hangszerreform előtt is nagy népszerűségnek örvendett. A korabeli források alapján az udvari, templomi liturgikus zenében vagy éppen a falusi népzében is központi szerepet foglalt el. A kis cimbalmot, adottságainak megfelelően, alapvetően nem akkordikus kíséretre, hanem dallamjátékra, prímjátékra használták. A prímcimbalmozás viszont nem csak az egyszerű dallam eljátszását jelenti, hanem annak egyéni módon, hangszerspecifikusan kialakított, ritmikus megvalósítását, különböző díszítőelemekkel való kicsipkőzését, visszatérő formai elemekkel való interpretálását. Ez a – valószínűsíthetően az egész magyar nyelvterületen elterjedt – archaikus játékmód indult romlásnak a nagycimbalom megjelenését követően. Helyét a gombamód szaporodó cigányzenekarok által játszott sztenderdizált városi-kávéházi előadásmód vette át.

A népi cimbalomjátékra vonatkozóan átfogó jellegű szakirodalom ezidáig nem jelent meg. Elsőként Seprődi János és Veress Gábor készített cimbalmos

felvételeket, majd jóval utánuk Lajtha László, aki már fontos megállapításokat is tett a *Kőrispataki gyűjtés* és a *Dunántúli táncok és dallamok* című munkáiban. A későbbiekben főleg Martin György, Pávai István, Petrovits Tamás, Vavrinecz András és Fekete Antal „Puma” gyűjtött székelyföldi és Felső-Maros menti prímcimbalmosoktól. További szakirodalom a témával kapcsolatban Sárosi Bálint és Pávai István tanulmányai, könyvei, melyek a cigányzene-népzene és a hangszerhasználat témaköreit érintik.

II. Források

Legfontosabb forrásaim az archív népzenei anyagok, melyek nagy része mára már online adatbázisokban (MTA Hangarchívum, Hagyományok Háza Folklóradatbázis) is elérhető. Kisebbik része még nem feldolgozott és részben nem hozzáférhető.

A disszertációban hivatkozott gyűjtések közül azok a legértékesebbek, melyek a zenei felvételek mellett interjúkat is tartalmaznak, melyekről információt kaphatunk a zenész életútjára, a hagyományos táncrendre, a zenélés

alkalmaira, a zenekarok összetételére és a hangszerkezésre vonatkozóan is. Ebből a szempontból Pávai István és Vavrinecz András felvételei a leghasznosabbak számomra.

Petrovits Tamás gyűjtései azért különlegesek, mert ő cimbalmos lévén, egy teljes zenekarnál is a tisztán érthető és értelmezhető cimbalomhangra koncentrált, minden esetben cimbalomközeli felvételeket készített. A magyarpéterlaki és nyárádgálfalvi cimbalmosok szólamairól lejegyzéseket is készített.

Disszertációm egyéb forrásai ikonográfiai jellegűek: 18-19. századi festmények, rézkarcok és zenészekről, hangszerekről készült fotók a 20. századból.

III. Módszer

A cimbalom a népi tánczenében betöltött funkciójának részletezését követően a területi áttekintést Erdélyen belül keletről nyugatra haladva végeztem el: Gyergyó, Csík, Kászon, Háromszék, Udvarhely és Keresztúr vidéke, Sóvidék, Nyárad mente, Marosszéki Mezőség, Felső-Maros mente és Közép-Maros vidéke hangszeres

tánczenéjével, cimbalmosainak jellemzésével foglalkoztam.

A felvételek minőségétől és mennyiségétől függően minden terület hagyományos táncrendjének táncait egy-egy kottapélda segítségével mutattam be. Az egyes felvételeket a vonatkozó egyéb adatok tükrében értelmeztem, vagyis szakértő forráskritikát alkalmaztam: egy adott dallam többszöri eljátszása esetén a legtipikusabb változatot, változatokat jegyeztem le. Az így elkészített kották alapján már részletekbe menően összehasonlítható az egyes régiók hangszeres zenéje és cimbalomstílusa.

Az egyes kistájakon belül kiemeltem azokat a falvakat, ahol hagyományos hangszerfelállású cigányzenekar vagy parasztszenekar működött. A cimbalmos adatközlőket minden esetben külön bekezdésben jellemeztem, ahol kitértem életútjára, zenei repertoárjára és hangszeres stílusára is. Ha rendelkezésre állt tőle megfelelő minőségű szóló felvétel, akkor arról saját lejegyzést is közöltem.

A fentebb tárgyalt cimbalmosok játékmódorának részletes elemzését követően fontosnak tartottam, hogy a

prímcimbalmozás általános működésével is foglalkoztam. A magyarpéterlaci Buta József „Gunci” repertoárja alapján készített dallam- és motívumtár egyfajta megoldókulcs, mely közelebb visz az erdélyi cimbalomjáték struktúrájának megértéséhez. Segítségével bepillantást nyerhetünk egy hagyományos módon szocializálódott zenész gondolkodásába és ezáltal jobban megérthetjük az autentikus népzeneire vonatkozó improvizációs technika stiláris határait.

IV. Eredmények

A székelyföldi, Közép-Maros vidéki és Felső-Maros menti népzene stiláris mivoltát az archaikus és hiteles cimbalomjáték tekintetében néhány hangszerspecifikus ornamens és bizonyos visszatérő dallami fordulatok, kadenciák mentén ragadhatjuk meg. Ezek az 1-2 ütemnyi, sokszor akkordikus jellegű vagy éppen szekvenciázó motívumok adnak keretet a dallamjáték – tremolókkal és arpeggiókkal díszített – megvalósulásának.

Az erdélyi prímcimbalmos tabló felvázolását és a 40 kottapélda elemzését követően megállapíthatom, hogy Székelyföldön, a Felső-Maros mentén és a Közép-Maros vidékén muzsikáló prímcimbalmosok motívumkincse, díszítőelemei, szekvenciái, hangzatfelbontásai, kadenciái feltűnő egyezést mutatnak. Mintha ugyanazt az archaikus zenei nyelvet beszélnék, csak éppen kissé eltérő repertoárra alkalmazva, az egyes táncfajtákat kicsit máshogy ritmizálva. Ezeknek a vándormotívumoknak, vagyis a közös zenei sablonrendszer elemeinek egy része teljesen azonos, másik része egymás variánsai. Ez a fajta azonosság és egyben változatosság teszi végtelenül sokszínűvé az erdélyi prímcimbalmosok stílusát, repertoárját.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenységek

Az erdélyi cimbalmos hagyomány tudományos kutatásával már csaknem 20 éve foglalkozom. Az ELTE néprajz szakára írt szakdolgozatomban a kőrispataki cigányzenészek szociológiai jellegű vizsgálatát végeztem

el, melyet több hetes, a Küsmöd mentén eltöltött terepmunka előzött meg.

A 2000-es évek elejétől kezdve több alkalommal tanulhattam adatközlő mesterektől, mint például Bóné Sándortól (Vajdaszentivány), Tóni Árpádtól (Vajdaszentivány), Kristóf Venceltől (Kőrispatak) és Csurskulya Józseftől (Magyarpéterlaka).

Balogh Kálmánnal közösen elkészített *Magyar népi cimbalomiskola* hiánypótló kötetében nagy hangsúlyt fektettem a megfelelő dallamválogatásra, melyek nagy számban az erdélyi prímcimbalmos hagyományt reprezentálják.

Jelen disszertációt kisebb-nagyobb erdélyi terepmunkákkal készítettem elő. Gyűjtöttem Marosvásárhelyen, Mikóújfaluban, Kászónújfaluban, Kászónimpéren és Kézdimartonoson.

2021-ben jelentettem meg Pázsint – Népzene Székelyföldről és a Felső-Maros mentéről című lemezemet, melynek zenei anyagát elsősorban a hagyományos prímcimbalmos stílus adja. A korong betekintést nyújt a legkarakteresebb erdélyi cimbalmos népzene világába.